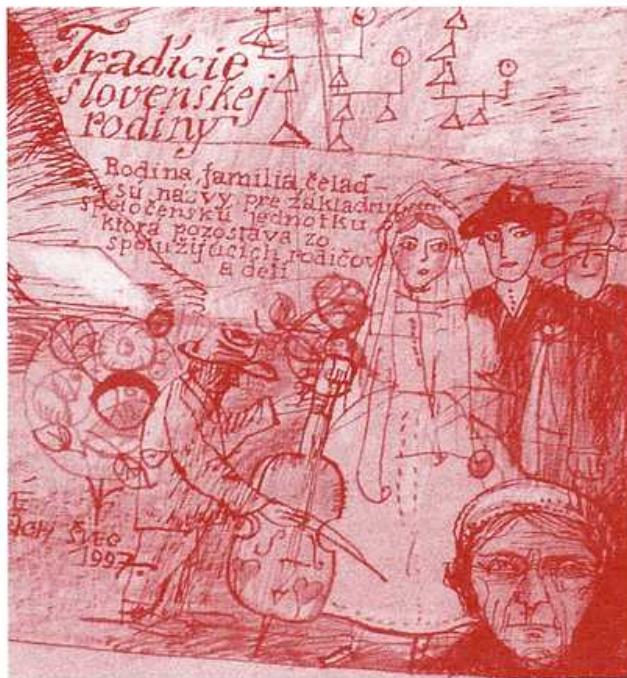

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: K A N D E R T, Josef: Od ohnišť a kamen k rodině a příbuzným
P O D O B A, Juraj: Červení a modrí: sociokultúrna zmena cez
perspektívu dvojpólového zápasu „dobyvateľov“ a „obľahnutých“
B E Ň U Š K O V Á, Zuzana: Premeny metód, techník a záznamov
výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie
H U B A, Mikuláš: Transformácia krajiny s lazníckym osídlením na
príklade Poľany a Podpoľania
F A L Ľ A N O V Á, Lubica: Lokálne rozvojové aktivity ako faktor
rozvoja vidieckej obce
N O V Á K O V Á, Katarína: Reflexia spoločensko-politických zmien
a adaptácia rolníkov na transformačné procesy v poľnohospodárstve
L U T H E R O V Á, Soňa: Význam vlastníctva v procese tvorby domova
H U D Á K O V Á, Eva: Projekt identity a predmety spotreby

Prvá strana: *Detail z kresby J. Šveca*

Preklady: Svatava Šimková, autori textov

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková
Tatiana Podolinská

Michaela Ferencová
Tatiana Bužeková

HOSŤUJÚCA EDITORKA

Eva Krekovičová

REDAKČNÁ RADA

Marta Botíková, Dušan Deák, Ľubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek, (ČR), Miroslav Válka, (ČR), Iveta Zuskinová

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)*

EDITORIAL (Juraj P o d o b a).....	271	ROZHĽADY – SPRÁVY – GLOSY
LIST OD S. ŠVECOVEJ.....	274	K problematike aplikácie poznatkov tradičnej kultúry vo výchovnovzdelávacom procese (Margita J á g e r o v á)..... 411
VYHRADENÉ PRE		
M r á z o v á, M.: V Prahe s paní doktorkou Soňou Švecovou.....	276	RECENZIE – ANOTÁCIE
ŠTÚDIE		
K a n d e r t, Josef: Od ohnišť a kamen k rodině a příbuzným. Proměny výzkumu slovenské společnosti a kultury ve 2. polovině 20. století.....	282	G. Lipovetsky: Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti (Eva H u d á k o v á)..... 414
P o d o b a, Juraj: Červení a modří: sociokulturna zmena cez perspektívnu dvojpólového zápasu "dobyvateľov" a "obľahnutých".....	289	Th. Herzl: Židovský stát (Peter S a l n e r)... 416
B e ň u š k o v á, Zuzana: Premeny metód, technik a záznamov výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie.....	300	Š. Pellar: Hrdí orli ve smrtelném objetí (Peter S a l n e r)..... 417
H u b a, Mikuláš: Transformácia krajiny s lazničkym osídlením na príklade Poľany a Podpoľania.....	312	A. Klaščuk – I. Byšňov – Dz. Ramaňuk: Černobyl. 20 rokov od nehody Atómovej elektrárne v Černobyle (Jana S u š i e n k o v á – Mária D a n i š í k o v á)..... 418
F a l f a n o v á, Lubica: Lokálne rozvojové aktivity ako faktor rozvoja vidieckej obce (Na príklade obce Hradište, okres Poltár).....	331	K. F. Punch: Úspěšný návrh výzkumu (Karol K r p a l a)..... 420
N o v á k o v á, Katarína: Reflexia spoločensko-politickej zmien a adaptácia rolníkov na transformačné procesy v poľnohospodárstve (Na príklade rolníkov a vinohradníkov v okrese Trnava).....	348	O. Šebesta: Moderní židovské anekdoty; D. Maškenazy: Komu je dneska dobré? (Peter S a l n e r)..... 421
L u t h e r o v á, Soňa: Význam vlastníctva v procese tvorby domova.....	367	M. Téra: Perun bůh hromovládce (Jana S u š i e n k o v á)..... 422
H u d á k o v á, Eva: Projekt identity a predmety spotreby (teoretický náčrt vymedzenia problematiky).....	386	
DISKUSIA		
K a n o v s k ý, Martin: Neviditeľné vysvetlenia politickej antropológie: od politík komemorácie k sociálnym reprezentáciám.....	396	

CONTENTS

EDITORIAL (Juraj P o d o b a).....	271	ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSY
LETTER FROM S. ŠVECOVÁ.....	274	On the application of traditional culture knowledge in the process of education (Margita J á g e r o v á).....
RESERVED FOR M r á z o v á, M.: With Dr. Soňa Švecová in Prague.....	276	411
BOOKREVIEWS - ANOTATIONS		
STUDIES		
K a n d e r t, Josef: From the fire places and stoves to the family and kin. (Metamor- phosis of a research of the Slovak society and culture in the second half of the 20th century).....	282	
P o d o b a, Juraj: "The reds" and "the blues": socio-cultural change from the perspec- tive of the combat between "the conquer- ors" and "the invested".....	289	
B e ň u š k o v á, Zuzana: Changes of meth- ods, techniques and research records in the history of Slovak ethnology.....	300	
H u b a, Mikuláš: Transformation of a region with mountain farmers. (Exemplified by the Poľana mountains and the Podpoľanie region).....	312	
F a l ľ a n o v á, Lubica: Local development activities as a factor of rural settlements development. (Exemplified by Hradište, Poltár District).....	331	
N o v á k o v á, Katarína: Reflection of social and political changes and adaptation of farmers to transformation processes in agriculture (Exemplified by farmers and winegrowers in the Trnava district).....	348	
L u t h e r o v á, Soňa: The meaning of pro- perty in the process of home-creat- ing.....	367	
H u d á k o v á, Eva: Identity project and consumption goods. (Draft of theoretical frame).....	386	
DISCUSSION		
K a n o v s k ý, Martin: Invisible explana- tions of political anthropology: from politics of commemoration towards the social representations.....	396	

**ČERVENÍ A MODRÍ: SOCIOKULTÚRNA ZMENA
CEZ PERSPEKTÍVU DVOJPÓLOVÉHO ZÁPASU
"DOBYVATEĽOV" A "OBĽAHNUTÝCH"**

JURAJ PODOBA

*PhDr. Juraj Podoba, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia*

The paper deals with the problem of sociocultural change connected with social conflict. The author is analysing and interpreting scientific publications of Soňa Švecová, and first of all her monography from the year 1984, based on her long-term ethnographic research of the dispersed settlement in Krupinská planina highlands. As a metaphor of social conflict, the author used example of the combat between "The Reds" and "The Blues" from the Vladimír Páral's novel *Milenci a vraži*.

Kľúčové slová: sociokultúrna zmena, dvojpólový zápas červených a modrých, Vladimír Páral, Soňa Švecová, vrchári a Krekáči

Key words: sociocultural change, combat between "The Reds" and "The Blues", Vladimír Páral, Soňa Švecová, highlanders and "Krekáči"

Kultúrno-civilizačný vývin ľudskej spoločnosti, alebo zrejme koreknejšie povedané ľudských spoločenstiev, bol vždy spojený s nejakou konkrétnou formou sociokultúrnej zmeny (sociokultúrnych zmien), ktoré mohli a môžu mať veľmi rôznorodé príčiny, charakter, priebeh aj dôsledky. Niektoré zmeny prebiehajú rýchlo a zdanivo ľahko, inokedy je sociokultúrna zmena sprevádzaná alebo vyvolaná politickými, ekonomickými, medziskupinovými konfliktmi; do pohybu sú uvedené sily, ktoré kladú zmenám tvrdošijný odpor. Zvyčajne však býva podmienená spletencom politických, ekonomických, demografických, technologických či environmentálnych príčin. Sociálne konflikty sú založené na protiklade medzi potrebami a možnosťami, medzi prostriedkami a želanicami, medzi priáním a jeho realizáciou. Táto kritická situácia sa objavovala pri zrode všetkých známych historických konfliktov, povstaní, vzbúr, revolúcií. Sociálne konflikty vedúce k sociálnej zmene majú zvyčajne

aj kultúrny rozmer; môžeme hovoriť o kultúrnej zmene, ktorá je či bola spôsobená vyšie zvýrazneným spletencom príčin. Objavuje sa však aj vzťah príčiny a následku v opačnom garde: práve kultúrne rozdiely, ktoré môžu, ale nemusia byť prepojené so (socio)kultúrnou a aj socioekonomickej zmenou, často vedú k rôznym formám sociálnych konfliktov. V tomto prípade je sociokultúrna zmena spojená so sociálnym konfliktom dvoch sociálnych skupín, ktoré charakterizuje odlišný zdieľaný sociokultúrny model, prípadne aj odlišné skupinové ekonomickej záujmy.¹

Podľa Ralfa Dahrendorfa je moderný sociálny konflikt bojom medzi ekonomickými a politickými silami. Vznik konfliktu sa zvykne spájať s rozdielnymi záujmami (DAHRRENDORF 1991: 29). Moderná spoločenská zmena transformovala vzorce nerovnosti a konfliktov, ktoré z nich vyplývajú. Úsilie moderných spoločností urobilo sociálne postavenie skôr dohodnutelným než predurčeným je nespochybnielne. Vyviazanie sa z feudálnych ekonomických a právnych vzťahov viedlo k postupne sa prehľbujúcej teritoriálnej a sociálnej mobilite, ktorá je v konečnom dôsledku vždy nejakým spôsobom previazaná so sociokultúrnou zmenou. Evidentným prínosom moderny je posun od kvalitatívnych ku kvantitatívnym nerovnostiam, aj keď nepochybne v rôznej miere, súvisiacej s regionálnymi disparitami. Moderna priniesla koniec pevne definovaných bariér oprávnení, ale neznamenala koniec nerovnosti. Podľa Dahrendorfa (1991: 68) je práve toto hnacou silou moderného sociálneho konfliktu. Protichodné záujmy a spory spôsobované nerovnosťou a mocou sú spojené s bariérmi privilégií a rozdielmi v príjme a statuse.

Sociokultúrne zmeny môžu mať plynulý kontinuitný charakter, zmena dlhodobo prechádza cez niekoľko generácií a hladko do seba absorbuje staršie sociokultúrne fenomény, ktoré plynulým spôsobom transformuje a prispôsobuje novým ekonomickým, environmentálnym, sociálnym, prípadne politickým alebo legislatívnym podmienkam. Sú však aj zmeny s revolučným a diskontinuitným charakterom. Tento problém úzko súvisí s metodológiou uchopenia problematiky sociálneho konfliktu a analýzou konkrétnego historického kontextu, v ktorom prebiehajú neviditeľné sociálne procesy smerujúce ku konfliktnej situácii, ako aj ich politického a sociokultúrneho vyjadrenia.

Pri úsilí o pochopenie dynamiky a charakteru sociokultúrnych zmien nemožno zabúdať na nositeľa či aktéra zmeny. Je podstatné, nakoľko ide o aktéra/aktérov, ktorí patria do konkrétnego spoločenstva či komunity (i keď v ňom zvyčajne zaujímajú špecifické postavenie), alebo ide o vnášanie zmien aktérmi, ktorí patria do iných spoločenstiev alebo sociálnych, konfesionálnych, regionálnych, etnických, teritoriálnych atď. skupín. V druhom prípade je zmena často spojená nielen s politickými/medziskupinovými konfliktmi, ale jej dôsledky majú či môžu mať zásadný charakter: od likvidácie alebo vynútenej emigrácie pôvodnej skupiny (populácie), cez jej politickú, ekonomickú a spoločenskú dominanciu a následné oslabenie až po asimiláciu alebo aspoň akulturáciu. Alebo splynutie dvoch či viacerých skupín, ktoré prostredníctvom vzájomného nielen demografického, ale aj ekonomickejho a kultúrneho obohatenia dospejú ku kvalitatívemu posunu sociokultúrnych parametrov. Sociálne a historické vedy prinášajú množstvo konkrétnych príkladov takýchto procesov a ich najrôznejšieho variovania.

Jedným s možných prístupov zachytávajúcich večný zápas ľudstva, konfliktné napäťia medziskupinových vzťahov aj vzťahov medzi jednotlivcami je román Vladimíra Párala *Milenci a vrazi*. Počínajúc dvojdielnym titulom, a potom kompozíciou a ďalšími stavebnými prvkami až po jazykovú štylistiku, Páral sa snažil znázorniť labyrint sveta, a to vo forme spoločenského románu. Základná konštrukcia sa zakladá na modeli dvojpôlového zápasu.

Povedané jazykom jeho poetiky, išlo o zápas dobyvateľov a obľahnutých, červených a modrých, erotických lovčov a obetí, ostrého a ľahostajného pohľadu a bolo by možné pokračovať v ďalších významovo protikladných predstavách z oblasti spoločenskej, erotickej, citovej atď. Zvolený model dovoľoval autorovi účinne analyzovať pozorované situácie, román je vlastne hyperbolizovaným obrazom časovo vymedzeného úseku českej reality na osnove klasického stendhalovského rozvrhnutia červenej a čiernej farby (POHORSKÝ 1990 : 413).

Páral pripísal románu bližšie označenie "magazín ukájení před rokem 2000". Dialektika tohto "ukájania", to jest procesu nasycovania a zľahostajňovania, otupovania a zovšedňovania formuje os fabulácie. Stručne sa autorský prístup dá zovšeobecniť takto: červení sa menia na modrých a prichádzajú noví červení. Je to dosť jednoduchý princíp, ktorý samozrejme nestačí na vystihnutie spoločenskej skutočnosti v celom rozsahu a vo všetkých formách a súvislostiach. Hyperbolické a parodické vyjadrovanie autora ani nevyžadovalo zvnútorňujúcu psychológiu, pretože postavy mali predovšetkým plniť funkcie uložené v modeli. Dovoľovalo zaznamenávať posuny v spoločenskom statuse ľudí, zmeny v etike aj v intímnych a sexuálnych vzťahoch, dobovo podmienenú podobu a štruktúru štylizácií a gest. Asi takéto je vymedzenie tejto Páralovej románovej metafory: je moralitou, a najmä v zmysle výstrahy (POHORSKÝ 1990 : 413).

Citujme aspoň výnatky Páralovej, umeleckým metaforickým jazykom vyjadrenej interpretácie tohto dvojpôlového zápasu, ktorý určuje chod ľudských dejín²: "Čerstvá červená krev z vnitrozemí a hor vždycky nakonec vtrhne do modrých mest v nížinách a bohatých prístavov. Díky tomu se usínající dějepis zase pohně. Jako když lokomotiva vrazilí do soupravy spacích a jídelních vagónů. Jako když muž milostně dobývá ženu."

Římané si žili jak prasata v žitě ... veselá společnost před orgií hoduje na lehátkách pod stromem, z něhož prší růže. Hory pečení. Pávi krmení jen ořechy a mandlemi na ostrově Chios. Murény živené otročím masem. Když stolovník už nemůže žrát, namočí si páví pero do oleje a vyzvracev usedá s obnoveným appetitem k dalšímu chodu. Toto je doba vrcholného rozkvětu věd a umění. A když někdo remcá je ukřižován jako těch šest tisíc na Via Appia nebo ten židovský demagog v Jeruzalémě ... dokud to takhle jde, je to prima. Leč ono to jde stále hůř.

Až to už není k dívání, naštou se posléze strašně červení lidi³ shora z Evropy a vtrhnou do pádské nížiny. A zapálí bílé přístavy. Vjíždějí na koních do atríi vil. Něžná dívka brnkající na lyru znásilněna vojáky. Mladý básník ubit na schodišti chrámu ...

Až si bojovníci napoují nácky a ukojí se, zmodrají.⁴ Místo nových grifů s mečem vymýšlejí nové vzorky na parádní tkaniny. Dcery barbarů si ostříhají nehty a zas už něco brnkají. Tím pádem samozrejmě potřebují služku. Gotika není dvakrát pohodlná na bydlení. Nakonec se zjistí, že Římani stavěli nejlíp, a v Římě už zas kvetou orgie v antickém stylu ... Jenže do renesančního salonu se dá napcat málo zlata, a tak přichází barok. Pak ještě zlatější rokoko ... A když někdo remcá jako ten atentátník na krále Ludvíka, je mu do hrdla nalito roztavené olovo a pak trhán čtyřmi koni. Dokud to takhle jde, je to prima. Leč ono to jde stále hůř.

Až to už není k dívání, naštou se posléze strašně červení lidi z pařížských ghett, co se v život nenajedli, a vtrhnou do paláců. A useknou hlavu králi Ludvíkovi a krásné Marii Antoinettě. Nežná dívka brnkající na spinet znásilněna revolucionáři. Mladý estét popraven na náměstí. A aristokraté patří na lucerny.

Až se revolucionáři nasytí revoluce a ukojí se, zmodrají. Místo vymýšlení alegorických vozů zdokonalují tkalcovské stavby. Dcery barikádníků brnkají na klavír. Tím pádem

samořejmě potřebují služku. Potomci revolucionářů zakládají proslulé pařížské restaurany.

... Velký režisér velkých orgií a carevnin milec Rasputin tančí v noci nahý na stole v restaurantu Arkadija ... Toto je doba vrcholného rozkvětu věd a umění. A když někdo remcá, před odesláním na Sibiř dostane až čtyři tisíce ran na holé tělo ... Dokud to takhle jde je to prima. Leč ono to jde stále hůř.

Až to už není k dívání, naštvou se posléze strašně červení lidi z petrohradských ghett a ruského vnitrozemí, co se v životě nenajedli, a vtrhnou do carova Zimního paláce i do venkovské šlechtické usadlosti v zapadlém michajlovském újezdu. Carova rodina postřílena včetně pubertálních princezen a dětí ... A hraběnky sázeny holým zadkem na rozžhavenou pec.

My už máme tedka všechno vyhraný. Až na věky věkův amen. Naši studenti vnikají do tajů jádra atomu. Naše dívky brnkají na elektrické kytary. Tím pádem samozřejmě přijde vhod ženě ze sociálne slabší skupiny obyvatelstva přivydělat si výpomocí při úklidu v rodině odpovědného pracovníka. Žijeme si jak prasata v žitě. V USA se spotřebuje 92 kilogramy masa na hlavu...

... V ČSSR se na venkově nadbytečným chlebem přikrmují králíci a vepři, v městech se pak hádže do popelnic. Další strip-tease se chystá v Děčíně. Toto je doba vrcholného rozkvětu věd a umění ... Dokud to takhle jde, je to prima. Leč ono to jde stále hůř.

Až už tohle nebude k dívání, naštvou se posléze strašně červení lidi z vnitrozemí Asie, Afriky a Jižní Ameriky, co se v životě nenajedli, a vtrhnou ...

... *a protože to už není k dívání, naštvou se posléze strašně červení lidi z vnitrozemí, co se v životě nenajedli, a vtrhnou ... zatím vždy zvítězili hladoví nad sytými. Proč by tomu mělo být ausgerechnet tedka opačně? (PÁRAL 1990 : 397 – 401).*

Touto nástojčivou otázkou Vladimír Páral ukončuje svoju hyperbolizovanú interpretáciu "chodu sveta". Spisovateľ, pochopiteľne, ponúka inú perspektívnu ako sociálna veda, usilujúca sa o metodologicky relevantné a objektívne uchopenie toho istého problému, pomocou ktorého autor spôsobom vlastným jeho brilantnému umeleckému štýlu rozohráva svoj príbeh o zápase červených s modrými. Jeho interpretácia je z analytického vedeckého pohľadu príliš jednoznačná, vyhranená až schematická, a emocionálna. Zrejme väčšina sociálnych historikov aj kvalitatívnych sociálnych vedcov by hranice medzi oboma vyhranenými skupinami videla menej zreteľne a menej jednoznačne, na dynamiku sociálnych a ekonomických procesov by nazerala z iného uhla pohľadu. Určite je však Páralova interpretácia zaujímavá jasnosťou, ostrosťou a nekompromisnosťou svojho pohľadu.

Sociokultúrny vývoj strednej Európy a v jej rámci aj územia dnešného Slovenska v období moderny (s pomocou vymedzeným počiatkom v zavádzaní tereziánsko-jozefínskych reforiem) je príliš zložitý a spletitý, aby sme Páralov pohľad mohli považovať ako jednoznačnú inšpiráciu. Väčšine kvalitatívnych sociálnych vedcov by v tom napr. mohla brániť zjavná kontinuita, ktorá je prítomná pod povrchom aj tých socioekonomickej a sociokultúrnych fenoménov, ktoré sú v dôsledku dynamiky a jednoznačnosti modernizačných procesov, a to najmä v 20. storočí, na prvý pohľad radikálne zmenené ich unifikačným a nivelačným dopadom. Na druhej strane je možné v sociálnej realite tohto geografického priestoru bez väčšej námahy identifikovať javy, ktoré priam evokujú uplatnenie páralovskej perspektívy.

Ak nazeráme na tento problém napr. z regionálneho pohľadu, oblasť podtatranského Spiša je určite vhodným príkladom. Výsadné územie v stredoveku osídlené saskými hostiami, významne ovplyvnené reformáciou, ktoré v neskorom stredoveku a v ranom novoveku patrilo medzi klenoty Uhorského kráľovstva, od obdobia straty privilégií a ekonomickejho významu postihoval postupný úpadok, spojený od neskorého 19. storočia aj demografickými problémami endogamnej, prevažne nemeckej evanjelickej populácie. V priebehu prvých desaťročí 20. storočia medzi pôvodné saské obyvateľstvo podtatranských mestečiek postupne prenikali chudobní rolníci z okolitých slovenských alebo vzdialenejších goralských (prevažne katolíckych) obcí, ktorí na bohatých spišských hospodárstvach často pracovali ako sluhovia a postupne získavali majetok z rúk starých spišských rodín,⁵ ako aj životaschopní obyvatelia susediacich evanjelických hornoliptovských obcí.⁶ Po 2. svetovej vojne vyhnaných spišských Nemcov nahradili vrchári z "partizánskych" horských obcí regiónu a ľudia z najnižších sociálnych vrstiev, postupne čoraz viac narastalo demografické zastúpenie rómskeho obyvateľstva. Žalostný úpadok a sociálna a ekonomická marginalizácia tohto z perspektívy turistického priemyslu vysoko atraktívneho regiónu v povojnovom období je iba ľažko prehliadnuteľná.⁷ Samozrejme, toto je iba jeden z možných príkladov; v stredoeurópskom priestore by sa určite dal identifikovať dostatočný počet sociokultúrnych procesov, ktoré by sa mohli ilustrovať páralovskou metaforickou interpretáciou.

Definície sociálnej a kultúrnej zmeny nie sú totožné, sociálne vedy sa orientovali predovšetkým na rozpracovanie problematiky sociálnej zmeny, antropológia a niektoré humanitné disciplíny viac na problematiku kultúrnej zmeny, platí to však aj vice versa. V teoretickej literatúre sa odlišnosť zmeny sociálnej od zmeny kultúrnej chápe tak, že pod sociálnou zmenou sa rozumejú alternácie v aktuálnom sociálnom správaní, zatiaľ čo pod zmenou kultúrnou zmena kultúrnej symboliky.⁸ Oba procesy spolu súvisia; vzhľadom na ľažkú odlišiteľnosť sociálneho a kultúrneho elementu v reálnom živote sa dnes často používa pojem "sociokultúrna zmena". Pojem ako prvý použil W.F. Ogburn v klasickej práci *Social Change with Respect to Culture and Original Nature* (1922). Kultúrna evolúcia je podľa Ogburna vysvetliteľná štyrmi faktormi: invenciou, akumuláciou, difúziou a adjustáciou (prispôsobením). Táto téza je v sociológii všeobecne akceptovaná. Ak sa uvažuje o faktoroch, ktoré sociokultúrnu zmenu vyvolávajú, uvádzajú sa činitele vonkajšieho prostredia, demografické faktory, kultúrne inovácie, zmeny v technike a technológiách a v ľudskom konaní. Základným problémom je v tejto súvislosti otvorenosť sociálneho prostredia a jednotlivca voči inováciám, resp. všeobecne voči sociokultúrnej zmene.

Sociálna zmena je premenou kvalitatívnych a kvantitatívnych vzťahov medzi materiálnymi a duchovnými prvkami a silami v sociálnej štruktúre, je modifikáciou základných sociálnych inštitúcií v danom období. Zvyčajne, aj keď v rôznej miere, zasahuje nielen elity, ale celú populáciu. Je hodnotovo neutrálnym označením významných, v čase rozložených alternácií (zámien, striedaní, premien) v sociálnej štruktúre, vo vzorcoch sociálneho správania a v kultúrnych vzorcoch, a najmä v hodnotových a normatívnych štruktúrach. Je jedným zo základných pojmov v sociálnych vedách, aj keď sú zrejmé odlišnosti v prístupoch jednotlivých disciplín, čo súvisí s používanými výskumnými metódami a makro alebo mikroštrukturálnym pohľadom na spoločnosť.

Jednotlivé koncepcie sociálnej zmeny sa dajú typologizovať podľa nasledujúcich kritérií: smer vývoja; veľkosť zmeny; oblasti zmien; príčiny a zdroj zmien; priebeh zmeny; nositeľ alebo iniciátor zmeny; možnosť predvídania zmeny.

So sociálnou zmenou súvisí problematika sociálnej diferenciácie, resp. sociálnej

stratifikácie. Tiež je spojená s pojmom sociálnej evolúcie. V ponímaní Herberta Spencera je sociálna evolúcia procesom, v ktorom sa sociálne systémy, podobne ako organizmy v procese vnútornej diferenciácie a integrácie, adaptujú na svoje prostredie.

Kultúrna zmena je základným atribútom kultúry a manifestuje sa ako v procese vzniku a rozvoja lokálnych/regionálnych kultúr (generatívne kultúrne zmeny), tak v procese ich premien alebo zániku (transformačné kultúrne zmeny). Kategória kultúrna zmena je bezprostredne spojená s pojmom kultúrny vývoj, t. j. s premenami socioekonómických systémov v čase, s klasifikáciou základných vývojových smerov a s pojмami ako je kultúrny pokrok, kultúrna stagnácia, retardácia, regres.⁹ Na úrovni socioekonómických systémov je možné vymedziť dva základné typy kultúrnych zmien: endogénne (vnútorné) a exogénne (vonkajšie).

Príčinou endogénnej zmeny sú premeny kultúrnych prvkov a ich konfigurácií vo vnútri danej kultúry, základnou formou je inovácia ako nový spôsob dosiahnutia konkrétnych cieľov prostredníctvom invencie. Presadzovanie inovácií je spojené s rezistenciou, kultúrnou konformitou, rezignáciou a pod.

Exogénna zmena predstavuje procesy, ktoré sú výsledkom interakcie medzi rôznymi socioekonómickými systémami, t. j. kultúrnych kontaktov.

S fenoménom sociálnej a kultúrnej zmeny súvisia socioekonómické regulatívy konkrétnej spoločnosti (normy a vzory správania) a tiež inštitucionalizácia, ktorá vystupuje ako proces utvárania alebo transformácie uznávaných, relatívne stabilných a sociálne integrovaných foriem správania.

Za východisko pri narábaní s pojmom sociálna zmena považujem skutočnosť, že v súčasnej sociálnej vede problém nie je analyzovaný na všeobecnej úrovni faktorov, hybných sôl, smeru a cieľa sociálnej zmeny, ako sa "kedysi" uvažovalo o evolúcii a pokroku, ale na úrovni konkrétnych analýz reálnych zmien súvisiacich s komplexom modernizačných procesov.

Socioekonómická zmena, najmä ak je relatívne rýchla a je vynucovaná externými determinantmi, napr. charakterom politického a ekonomickejho systému, zmenou ekologických podmienok, a najmä ak je spojená s migráciou a nevyhnutnosťou akceptovať odlišné ekonomickej podmienky (v prípade agrárnych komunit aj klimatické a geografické) a nový sociálny kontext, je nevyhnutne spojená s adaptačnými stratégiami a mechanizmami.

Adaptácia je základný mechanizmus, pomocou ktorého sa jednotlivec vyrovnáva so svojím prostredím, je to proces a výsledok procesu zmien v správaní, v štruktúre skupiny, v sociálnej organizácii alebo kultúre, prispievajúci k prežitiu, fungovaniu alebo udržovaniu rovnováhy so sociálnym a prírodným prostredím. Všeobecne adaptácia označuje schopnosť ľudí alebo skupiny prežiť v danom prírodnom alebo sociálnom prostredí.

Pri uvažovaní o skúmaní adaptívnych procesov je dôležité neprehliadnúť konštatovanie Roberta McC. Nettinga, že kultúry za normálnych podmienok nedosahujú najlepšie z možných riešení problémov ich existencie a ochrany, skôr si vyberajú jeden z potencionálneho množstva rôznorodých kompromisov (McC. NETTING 1986: 5). Vieme, že v rámci spoločnosti jednotlivci konajú svoje rozhodnutia s cieľom maximalizovať svoje uspokojenie; ale vieme iba hmlisto postrehnúť, aké materiálne faktory ovplyvňujú tieto rozhodnutia. A čo je najdôležitejšie, nikto sa neprispôsobuje okolnostiam prostredia, v ktorom žije, úplne neskresleným, nezaujatým, racionálne vykalkulovaným spôsobom. Každá z kultúr má zdedenú sumu nástrojov, ktoré potvrdili svoju hodnotu v minulosti, ale nemusia byť rovnako efektívne aj v súčasnosti. S touto efektivitou potom súvisí problematika kultúrnej

kontinuity až po polohu nielen transformácie, ale až zániku konkrétnej sumy (socio) kultúrnych fenoménov. V extrémnej forme, definovateľnej napr. páralovským dvojpólovým zápasom medzi červenými a modrými, zániku sociokultúrneho systému, ktorý v určitých podmienkach môže smerovať až k zániku konkrétnej populácie.

Z pohľadu vyššie pomenovaných faktov, definícií aj sociálnovedných konceptov je až zarážajúce, akú malú pozornosť venovali spoločenské vedy (alebo spoločenskí vedci) na Slovensku riešeniu naznačených problémov - predovšetkým za použitia metodológie kvalitatívnych sociálnych vied na úrovni štúdia mikrosociálnych procesov prebiehajúcich v rámci "small scale societies". Existovali však aj výnimky.

Približne v čase, keď Vladimír Páral vydáva svoj román *Milenci a vrazi*,¹⁰ jeho o tri roky staršia rovesníčka Soňa Švecová začína svoj dlhodobý terénny výskum vidieckych sídiel v oblasti Krupinskej planiny, v chotári ktorých sa nachádzali sezónne chotárne sídla, ktoré sa postupne menili na trvalo obývané roľnícke usadlosti – lazy. Podľa mojich vedomostí je jedinou slovenskou bádateľkou,¹¹ ktorá implicitne zahrnula do svojej sociálnovednej analýzy fakty, bezprostredne prepojené so sociokultúrnymi zmenami (v tomto regióne), ktoré svojím charakterom veľmi pripomínajú vyššie citovanú Páralovu interpretáciu. Historické a etnografické fakty o tom, ako chudobní a z pohľadu "bohatých" autochtonov aj primitívni, ale životaschopní a pracovití horali kolonizovali pôdu relatívne bohatých nížinných obcí so starou roľníckou kultúrou kultivovanou reformáciou,¹² a do istej miery sa následne stali v regióne dominantnou skupinou. Ide vlastne o konkrétnu prípadovú štúdiu procesov, ktoré sú prítomné v historickom vývine strednej Európy obdobia moderny v najrôznejších formách a variantoch. Iba im nikto nevenoval hlbšiu pozornosť. Paralela medzi jej etnografickou analýzou a páralovskou interpretáciou je zaujímavá aj v tom, že tiež pracuje s farbami označujúcimi "dobyvateľov" a "oblahnutých": s čierou a bielou. V jej prípade však nejde o stendhalovskú inšpiráciu, ale o prozaické etnografické dátá, súvisiace s farbou odevu oboch skupín v interakcii: o čierne kabanice "dobyvateľov" (čiže prišelcov z horniakov) a biele kabanice "oblahnutých" (čiže autochtonov, tzv. Krekáčov). Jej etnografická analýza lazovníckej oblasti Krupinskej planiny z obdobia medzi počiatkami komasácie v 40. rokoch 19. storočia, ale najmä od 60. rokov 19. storočia s vrcholom osídľovacieho procesu lazov na začiatku 20. storočia, v tomto období posilneného parceláciou pôdy miestnych veľkostatkov, a s vyznievaním týchto procesov do 40. rokov a nasledujúceho postupného zániku ukončeného socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárstva v 70. rokoch 20. storočia, je špecifickým príkladom sociokultúrnej zmeny geograficky ohraničenej oblasti, ktorá sa dá definovať prostredníctvom "dvojpólového zápasu" oboch farieb (čiernej a bielej). Kedže celá problematika interakcie oboch skupín má nielen kultúrne vyjadrenie regionálnych odlišností (vyjadrených odlišným dialektom a najviditeľnejšie práve odevom, a teda aj odlišnou farebnosťou kabaníc), ale aj vyjadrenie konfesionálne, obe farby môžu zároveň vyjadrovať aj konfesionálny rozmer procesov dlhého trvania, smerujúcich k sociálnej a kultúrnej zmene na území dnešného Slovenska (a všeobecne na území celého Uhorska), prítomný od prvej polovice 16. storočia až dodnes.

Analýza Sone Švecovej je modelovým príkladom sociokultúrnej zmeny v časovom úseku "medzi komasáciou a kolektivizáciou", výrazne posilnenou a poznamenanou masívnou migráciou chudobného, prevažne katolíckeho obyvateľstva zo stredoslovenskej lazovníckej oblasti do chotárov prevažne evanjelických obcí Krupinskej planiny. Jej analýza, vychádzajúca z detailných poznatkov z archívnych a terénnych etnografických výskumov, môže pomôcť pochopeniu charakteru sociokultúrnych zmien, predovšetkým osvetlenia

toho, čo viedie k sociokultúrnej zmene, prečo sa sociokultúrna zmena uskutočnila a prečo prebiehala práve tak, ako prebiehala.¹³ Jej argumentačne vyvážená analýza poukazuje na špecifiku tohto modelu, ktorými bola podmienená sociokultúrna zmena hontianskych obcí:

- Politické zmeny.

Zrušenie feudálnej závislosti, zrušenie feudálnych politických a ekonomických vzťahov. (Súkromný kapitalistický vzťah k výrobným prostriedkom, predovšetkým k pôde.)

- Legislatívne a majetkové zmeny umožnené politickými zmenami, resp. nadväzujúce na politické zmeny.

Komasácia od 40. rokov, ale najmä od 60. rokov 19. storočia, od začiatku 20. storočia, a najmä počas 20. rokov 20. storočia parcelácia veľkostatkárskej pôdy. (Podmienky k oddeleniu zemepanskej a roľníckej pôdy, scelenie rodinného majetku, získanie kvalitnej pôdy v blízkosti vidieckych sídiel, a zároveň pôdy s nízkou bonitou - alebo inak nekvalitnej pôdy, napr. bez vodných zdrojov - a/alebo pôdy v odľahlých častiach chotára, možnosť získania novej, pôvodne dominikálnej pôdy.)

- Zmeny prevládajúceho modelu formy a štruktúry rodiny a s tým súvisiaceho modelu rodinnej ekonomiky, podmienené majetkovou deľbou.

Tieto zmeny podmienili tak vzťahy v rozšírenej rodine, ako aj oslabili dôležitosť genderovej príslušnosti jednotlivcov a posilnili súdržnosť nukleárnych rodín, čo sa odrazilo aj v lokálnych rodinných ekonomických modeloch, v pohybe obyvateľov hontianskych obcí v chotári a v záujme o jeho ekonomicke a sídelné využitie. U obyvateľstva vrchárskych obcí stredného Slovenska vyvolali migračné pohyby smerujúce do chotárov gemerských a hontianskych obcí.

- Ekonomicke zmeny.

Zavádzanie intenzívnych foriem poľnohospodárstva spojeného so zavádzaním nových plodín, rušenie trojpoľného systému, zavádzanie salašníckeho chovu oviec. Tieto zmeny úzko súviseli s rozširovaním poľnohospodárskej produkcie pre trh. V hontianskych obciach išlo predovšetkým o rozširovanie salašníckeho chovu oviec, čo jednoznačne súviselo s produkciou syra pre trh (bryndziarne, obchod so syrom).

Okrem týchto, v podstate objektívnych príčin uvádzajúca Soňa Švecová ďalšie etnografické fakty a dátá, ktoré však neplatia/neplatili jednoznačne (alebo v celom takto geograficky vymedzenom priestore, netýkali sa každej obce alebo všetkých rodín), prípadne môžu byť subjektívne interpretovateľné. Autorka vo svojich publikáciách, najmä v monografii z roku 1984 podrobne analyzuje tieto príčiny a jednoznačné a či subjektívne interpretácie sa snaží uviesť na pravú mieru.

Ak sa zameriame na "páralovskú" interpretáciu zmien chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny vo vymedzenom časovom období, je potrebné zdôrazniť tieto skutočnosti:

- Existencia jednodetného systému v evanjelických obciach Hontu, resp. veľká plodnosť vrchárskych katolíckych rodín.

Autorka tento problém relativizuje, resp. s ním polemizuje, keďže ide o dosť rozšírenú interpretáciu oslabovania evanjelických komunit a ich ekonomickej sily, s následným dôsledkom dominancie vrchárov a ich kultúry v hontianskych lazovníckych obciach. Prikláňa sa k postoji, že to čiastočne platilo v prípade obmedzeného počtu obcí v regióne.

- Skromnosť a pracovitosť vrchárov, predovšetkým v kolonizačnej etape, keď boli ochotní pracovať veľmi ľahko za ekonomicky nevýhodných podmienok a boli ochotní

žiť v podmienkach, ktoré boli pre obyvateľov pôvodných roľníckych hontianskych sídiel neakceptovateľné. A zároveň lenivosť, neschopnosť a alkoholizmus autochtónov.

Všeobecne platí relativita takejto argumentácie, s ktorou sa etnograf v teréne bežne stretáva. Zovšeobecnenia tohto typu sa však opierajú o poznanie reality a autorka v texte svojej monografie k tomu prináša veľa konkrétnych argumentov.

- Zručnosti a schopnosti kolonistov a ich návyk na život na lazoch, na prekonávanie fažkostí a obmedzení s ním spojených.

Išlo jednak o tvrdosť a skromnosť vrchárov, a samozrejme aj návyk na život v krajinе s roztrateným osídlením, ale predovšetkým o poznanie technológie salašníckeho chovu oviec v jeho tzv. individuálnej forme, ktoré bolo všeobecne rozšírené v stredoslovenskej lazovníckej oblasti, odkiaľ kolonisti prichádzali. Opäť ide o relatívnu mieru tejto argumentácie, keďže aj pred príchodom vrchárov sa niektorí miestni gazdovia venovali salašníckemu chovu oviec na mlieko, pričom v regióne prevládal nízinný typ chovu oviec, obvykle s početne nízkym zastúpením oviec v porovnaní k rožnému dobytku. Salašníckemu chovu oviec sa venovali iba niektorí bohatí gazdovia (niekedy išlo o migrantov zo stredoslovenskej oblasti z predkomasačného obdobia), a tento typ chovu oviec bol zastúpený aj na miestnych majeroch, ktoré mohli mať aj niekoľko salašov. Salašnícky chov oviec ale určite pomohol vrchárom prekonať prvé, fažké obdobie po presídlení, ekonomicky efektívne využíval odľahlú pôdu lazov so zlou bonitou v členitom teréne, a najmä po rozšírení produkcie syra pre trh začiatkom 20. storočia – samozrejme za spolupôsobenia ďalších faktorov – mnohým z nich umožnil "spraviť sa za boháčov".

Osídlenie veľkej časti pôvodne sezónnych chotárnych sídiel vrchármami so zamostenými vrkočmi a špinavými čiernymi kabanicami v chotároch hontianskych, prevažne evanjelických obcí Krupinskej planiny, výrazne zmenil ekonomický, sídelný a do veľkej miery aj kultúrny charakter regiónu a jeho demografickú a sociálnu štruktúru. Z podceňovaných prišelcov sa stali úspešní roľníci, z ktorých mnohí sa "spravili za boháčov" a získali veľkú časť poľnohospodárskej pôdy autochtoných roľníkov a po pozemkovej reforme aj miestnych statkárov, regionálna vrchárska kultúra, spájaná najmä s výraznou jazykovou odlienosťou a odlienosťou roľníckeho odevu do veľkej miery prekryla pôvodnú kultúru starého roľníckeho osídlenia prevažne evanjelických hontianskych vidieckych sídiel, resp. sa v chotároch týchto obcí stabilizovali dva kultúrne okruhy na báze dvoch odlišných regionálnych kultúr (tu ale vyjadrujúcich jazykovú a kultúrnu odlienosť medzi autochtonmi a prišelcami), podmienených vzájomnou separáciou vrchárov (horňanov) a Krekáčov.¹⁴

Vo svojej vedeckej práci priniesla Soňa Švecová na základe analýzy bohatého etnografického materiálu z hontianskych obcí model sociokultúrnej zmeny, ktorá je v mnohom jedinečná, ale zároveň bola nepochybne vlastná sociokultúrnemu vývinu širšieho stredoeurópskeho priestoru. Model sociokultúrnej zmeny, ktorý môžeme metaforicky charakterizovať ako zápas "červených" s "modrými".¹⁵

POZNÁMKY

- 1 Vzťah odlišných ekonomických záujmov a zdieľaných sociokultúrnych modelov jednotlivých tribálnych či sociálnych skupín alebo lokálnych spoločenstiev, nachádzajúcich sa vo vzájomnej sociálnej interakcii, je veľmi zložitým problémom, ktorý rozpracovala najmä odborná literatúra z oblasti kultúrnej ekológie. Antropologický/etnologický výskum priniesol veľmi pestrú mozaiku etnografických dát, ktoré v komparatívnom zábere vysvetľujú o neprehľadnom množstve modelov medzikupinových vzťahov, ktoré riešia práve problém napäťia

medzi zdieľaným sociokultúrnym modelom a ekonomickými záujmami jednotlivých ľudských skupín. V predmoderných spoločnostiach práve odlišnosť sociokultúrnych modelov zmierňuje politické napäťia, a teda konfliktné situácie medzi jednotlivými skupinami s odlišnými ekonomickými záujmami (skupinami súperiacimi o kontrolu zdrojov). Často práve na báze ekologickej niky. Ide o veľmi zložitú problematiku, ktorej riešenie ide nad rámec tejto štúdie. Zo základnej literatúry pozri napr. práce R. Rappaporta, F. Bartha, P. Descolu, R. McC. Nettinga, T. Ingolta a i.

- 2 Pôjde o výňatky z kapitoly Páralovho románu *Generální ukájení ... 2000* na s. 397 až 401.
- 3 "CO JE ČERVENÉ: muž, maso, krev, dobyvateľ, mládý, džungle, vnitrozemí, ghetto, erekce, znásilnení, sadismus, řeka, poušť, motor, východ a jih, zvědavost, ráno, oheň, stav vzruchu, barbarství, tajfun, revoluce, chleba, vlk, podhradí, naftové zřídlo, válka, přetlak, sůl, technologie, kulomet, být dlužen, jaro a léto, strž, touha po svobodě, tráva, násilí, domorodec, agrese, gotika, svěžest, sopka, jazz, intuice, vůle, fanatismus, nenávist, čerň, urázka, vztek, sex, touha, začátek" (PÁRAL 1990 : 96).
- 4 "CO JE MODRÉ: žena, duch, slovo, obležení, věk, sytost, park, pobřeží, přístav, postkoitální zklidnění, onanie, masochismus, jezero, velehora, stabilizátor, západ a sever, moudrost, odpoledne, led, stav klidu, kultura, bezvětří, demokracie, zmrzlina, pes, palác, benzínová pumpa, mír, podtlak, cukr, umění, dálkově řízení elektronický protiraketový systém, peníze na kontě, podzim a zima, hřeben, svoboda, zahradní květiny, rozumové přesvědčování, kolonista, podrobení se, rokokó, únava, sediment, Mozart, ratio, znalost, moudrost, láska, běloba, anekdota, klid, erotika, lhostejnost, literatura, konec" (PÁRAL 1990 : 131 – 132).
- 5 Tento proces do veľkej miery umožnilo získavanie potrebných finančných prostriedkov prácou v zámorí a postupne aj novými zárobkovými možnosťami, ktoré prinášala industrializácia.
- 6 Išlo najmä o obyvateľov Važca po požiare obce v 30. rokoch.
- 7 Bližšie k tomuto problému pozri práce publikované v časopise *Geographia Slovennica* 31, 1999, ktoré sú výsledkom výskumného projektu Research Support Scheme Sustainable Development in Rural Areas of Slovakia, zameraného na udržateľný rozvoj podtatranského regiónu.
- 8 Ide o významovo obmedzenú definíciu.
- 9 Vo vedeckom aj spoločenskom diskurze všetky tieto pojmy vyvolávajú polemické reakcie.
- 10 Prvé vydanie vychádza v roku 1969.
- 11 Problematike migrácie z detvianskej lazovníckej oblasti a kolonizácie gemerských lazov sa podrobne venoval Michal Lukniš. Ide však o sídelno-geografickú prácu s odlišným zamenaním, než je vedecká monografia S. Švecovej z roku 1984.
- 12 Tu ide o určité zjednodušenie, pretože nie všetky obce nachádzajúce sa v oblasti Krupinskéj planiny sú evanjelické. A nie všetky rodiny, ktoré v 19. a 20. storočí migrovali do oblasti Krupinskéj planiny z vrchárskych obcí stredoslovenskej lazovníckej oblasti boli rímskokatolícke. V hrubom schematickom náčrte však ide o vzťah oboch konfesií v rámci osídľovacieho procesu lazov v oblasti Krupinskéj planiny v sledovanom období.
- 13 Vladimír Páral ako umelec to beletristicky vyjadril výrokom "...proč by tomu mělo být ausgerechnet tedka opačně?" Vedecké pátranie po odpovedi je nepochybne zložitejšie a namáhavnejšie – ale v tom spočíva čaro umeleckej skratky.
- 14 Išlo najmä o endogamnosť oboch komunit, k čomu autorka prináša konkrétné dáta. Obe komunity spájala iba štátne inštitúcia školy. Prípadne kostol v katolíckych obciach. Lazovníci nechodili do krčmy, do obchodu posielali deti – snažili sa vyhnúť kontaktom s autochtonnými dedičanmi, ktorí ich podceňovali a dívali sa na nich zvrchu.
- 15 Práca vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA – 2/0106/08 Sociokultúrna zmena a adaptácia: transformačné procesy v súčasnej slovenskej spoločnosti.

LITERATÚRA

- DAHRENDORF, R. (1991): *Moderný sociálny konflikt. Esej o politike slobody*. Archa, Bratislava.
- NETTING McC., R. (1986): *Cultural Ecology*. Waveland Press, Inc., Prospect Heights.
- OGBURN, W.F. (1922): *Social Change with Respect to Culture and Original Nature*. New York.
- PÁRAL, V. (1990): *Milenci a vrazi*. Melantrich, Praha.
- POHORSKÝ, M. (1990): Páralův inzerát na dům čp. 2000. In: PÁRAL, V.: *Milenci a vrazi*. Melantrich, Praha, s. 403 – 416.
- ŠVECOVÁ, S. (1983): Spoločenské a kultúrne vzťahy v severovýchodnom Honte. (K problematike štúdia etnografických skupín.) In: *Národopisné informácie*, 2, s. 1-86.
- ŠVECOVÁ, S. (1984): *Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárnych sídiel v oblasti Krupinskej planiny*. Univerzita Karlova, Praha.
- ŠVECOVÁ, S. (1990): Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska. In: *Slovenský národopis*, 38, 1-2, s. 257-259.
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (eds.) (1996): *Velký sociologický slovník*. Karolinum, Praha.
- BARNARD, A., SPENCER, J. (eds.) (1996): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, London – New York.

“THE REDS” AND “THE BLUES”: SOCIOCULTURAL CHANGE FROM THE PERSPECTIVE OF THE COMBAT BETWEEN “THE CONQUERORS” AND “THE INVESTED”

Summary

The study is dealing with the sociocultural change issues in connection with social conflict. In the introductory part, the author attempts to sketch a concise theoretical approach of sociocultural change and social conflict issues. First of all, in the connection with phenomena concerning opposite economic interests, inequality patterns and privilege barriers, with income and status differences, and also in the relation to questions focusing continuity and discontinuity of sociocultural changes. The author emphasizes the problem of social agency and it's position in the attempts to understand the dynamics and the character of sociocultural changes.

One of the possible attempts in catching the never-ending combats of the mankind, conflicting tensions in inter-group and inter-personal relations is the novel of the Czech writer Vladimír Páral *Milenci a vrazi* (*Lovers and Murders*). The construction of the Páral's novel is based on the model of combat between “the conquerors” and “the invested”, “The Reds” and “The Blues”. Of course, the novelist submits a perspective, which is different than the social science's perspective; inspite of the fact that it is going on the same problem, which is in the centre of the story, interpreted by his brilliant literary style.

Around the time of the first issue of Vladimír Páral's novel, Soňa Švecová started her long-term field research of the rural settlements in the Krupinská planina highlands: region characteristic by dispersed settlement (lazy). Švecová analysed ethnographic data directly related to sociocultural changes with very similar character to Páral's expressive interpretation. The study is an analysis and an interpretation of Soňa Švecová's scientific publications, based on her long-term ethnographic research of dispersed settlement in the Hont region, which deal with sociocultural processes connected with the transformation of the dispersed settlement from seasonal settlements situated in the village boundary into sedentary homesteads.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:

Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Tatiana Bužeková, Michaela Ferencová

Redakčná rada: Marta Botíková, Dušan Deák, Lubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek, (ČR), Miroslav Válka, (ČR), Iveta Zuskinová

Redakčný okruh: Regina Bendix (Georg-August-University, Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimir Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig-Maximilians-University of Munich, Germany), Ingrid Slavec Gradišnik (Scientific Research Centre SASA, Slovenia), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia), Helena Wulff (Stockholm University, Sweden)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozšíruje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 57, 2009, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 57, 2009, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 57, 2009, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

EV 3355/09

MIČ 49 6
